

লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ বিচাৰিব, যেনে— উপভোক্তাই উপযোগিতা সৰ্বাধিক কৰিবলৈ বিচাৰিব আৰু উৎপাদকে মুনাফা সৰ্বাধিক কৰিবলৈ বিচাৰিব। গতিকে যি অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থাত সকলো দ্ৰব্য আৰু উপাদানৰ দৰ আৰু পৰিমাণক চলক হিচাপে গণ্য কৰা হয় আৰু সকলো ধৰণৰ আন্তঃসম্পৰ্ক আৰু পৰস্পৰ নিৰ্ভৰশীলতাৰ কথাটো বিবেচনা কৰা হয় তেনে এক অৰ্থনীতিৰ বিষয়ে সাধাৰণ ভাৱসাম্য বিশ্লেষণ পদ্ধতিৰ সহায়ত অধ্যয়ন কৰা হয়। এখন অৰ্থনীতিৰ সাধাৰণ ভাৱসাম্য তেতিয়াহে উদ্ভৱ হ'ব যেতিয়া সকলো দ্ৰব্য আৰু উপাদানৰ বজাৰত আৰু সকলো অৰ্থনৈতিক গোট, যেনে— উৎপাদক, উপভোক্তা ইত্যাদিৰ ক্ষেত্ৰত সমসাময়িকভাৱে ভাৱসাম্য প্রতিষ্ঠা হয়।

এনেদৰে এইটো স্পষ্ট হৈছে যে আংশিক ভাৱসাম্য বিশ্লেষণ পদ্ধতিয়ে এক নিৰ্দিষ্ট দ্ৰব্য বা উপাদানৰ বজাৰৰ দৰ আৰু পৰিমাণ নিৰ্ধাৰণৰ ব্যাখ্যাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে য'ত এখন বজাৰক অন্যান্য বজাৰৰ পৰা সম্পূৰ্ণৰূপে স্বতন্ত্ৰ বুলি ধৰি লোৱা হয়। আনহাতে সাধাৰণ ভাৱসাম্য বিশ্লেষণ পদ্ধতি সকলোবোৰ বজাৰৰ সমসাময়িক ভাৱসাম্যৰ বিশ্লেষণৰ লগত জড়িত য'ত সকলো দ্ৰব্য আৰু উপাদানৰ দৰ আৰু পৰিমাণক চলক হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। এতেকে সাধাৰণ ভাৱসাম্য বিশ্লেষণ পদ্ধতিয়ে সকলো দ্ৰব্য আৰু উপাদানৰ বজাৰৰ মাজত থকা পৰস্পৰ নিৰ্ভৰশীলতা আৰু আন্তঃসম্পৰ্কক প্ৰকাশ্যভাৱে বিবেচনা কৰে।

বিনিময় আৰু ভোগৰ সাধাৰণ ভাৱসাম্য বা বিনিময়ৰ দক্ষতা :

(General Equilibrium of Exchange and Consumption) :

এই বিশ্লেষণত এক বিশুদ্ধ বিনিময় অৰ্থনীতিৰ সাধাৰণ ভাৱসাম্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হয়। এই বিশ্লেষণক সৰল কৰি ৰাখিবলৈ দুটা স্বীকাৰ্য লোৱা হৈছে।

(i) বিবেচিত দ্ৰব্য কেৱল দুবিধ (যেনে x আৰু y)। অৰ্থাৎ উপভোক্তাৰ উপভোগৰ বাবে দুটা দ্ৰব্যৰ বিভিন্ন সমষ্টি থাকিব।

(ii) বিবেচিত ব্যক্তি বা উপভোক্তা দুজন হ'ব (ধৰা হওক A আৰু B)। যাৰ মাজত বিবেচিত দ্ৰব্যৰ বিনিময় হ'ব যি দুটা দ্ৰব্য নিৰ্দিষ্ট।

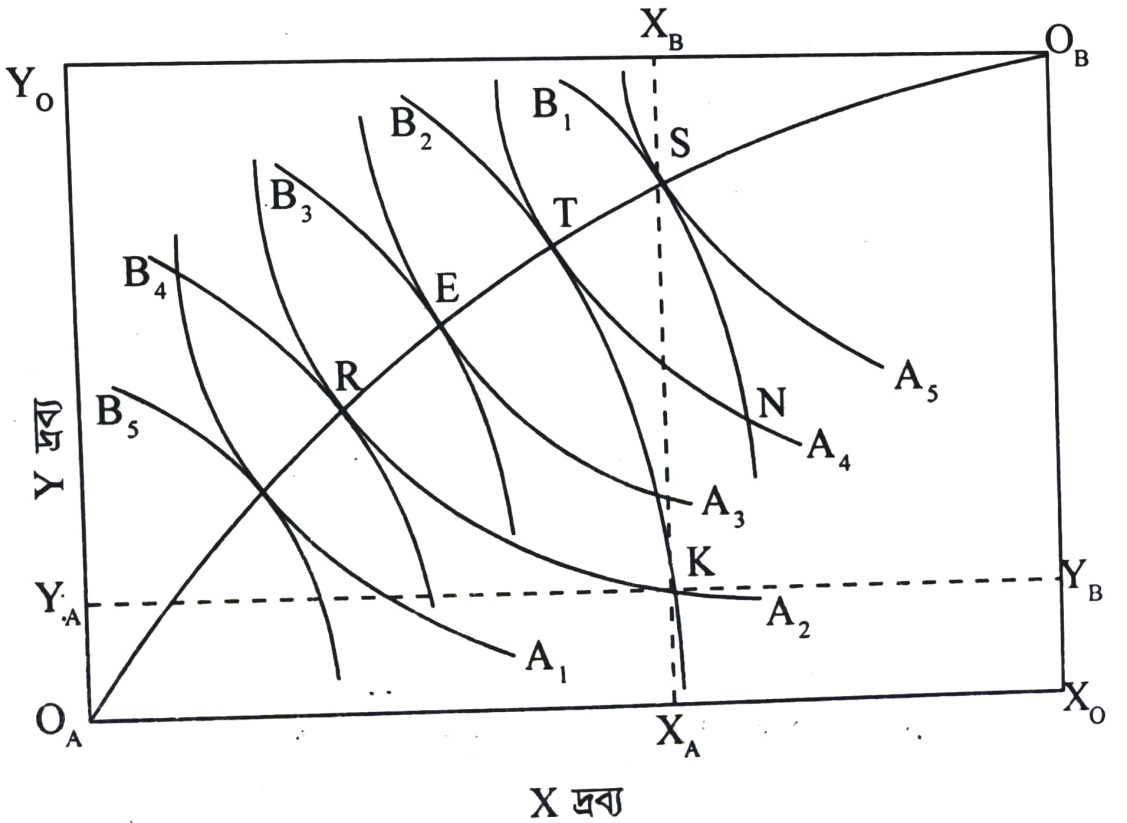
(iii) পৰিমাণৰ বিতৰণৰ ক্ষেত্ৰত ভাৱসাম্য প্রতিষ্ঠা হ'ব। প্রতিজন উপভোক্তাৰ প্ৰধান লক্ষ্য হ'ল সন্তুষ্টি বা উপযোগিতা সৰ্বাধিকৰণ।

এই দুজন ব্যক্তি আৰু দুটা দ্ৰব্যৰ বিশুদ্ধ বিনিময় অৰ্থনীতিত দুজন

ব্যক্তিৰ মাজত দুটা দ্ৰব্যৰ বিতৰণৰ ক্ষেত্ৰত সাধাৰণ ভাৰসাম্যৰ ব্যাখ্যাৰ অৰ্থে Edgeworth চন্দুক (Edgeworth Box Diagram) আহিলা ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।

Edgeworth চন্দুক চিত্ৰৰ উদ্ভাৱক আছিল Y.F. Edgeworth যি দুজন ব্যক্তিৰ মাজত বিনিময়ৰ সমস্যা আৰু ইয়াৰ লগত জড়িত কল্যাণৰ বিষয়টো ব্যাখ্যা কৰিবলৈ এই আহিলাটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

1.2 নং চিত্ৰত Edgeworthৰ চন্দুক অংকন কৰা হৈছে। চিত্ৰটোৰ X অক্ষত x দ্ৰব্য আৰু y অক্ষত y দ্ৰব্য লোৱা হৈছে। চন্দুক চিত্ৰটোত A ব্যক্তিৰ x দ্ৰব্যৰ পৰিমাণ x অক্ষত বাওঁহাতৰ পৰা সোঁহাতলৈ আৰু y দ্ৰব্যৰ পৰিমাণ Y অক্ষত তলৰ পৰা ওপৰলৈ জোখা হৈছে আৰু A ব্যক্তিৰ কেন্দ্ৰ হৈছে তলৰ বাওঁহাতৰ চুকৰ O_A । আনহাতে B ব্যক্তিৰ কেন্দ্ৰ হৈছে সোঁহাতৰ ওপৰৰ চুকৰ O_B । B ব্যক্তিৰ x দ্ৰব্যৰ পৰিমাণ ইয়াৰ কেন্দ্ৰৰ সোঁহাতৰ পৰা বাওঁহাতলৈ আৰু y দ্ৰব্যৰ পৰিমাণ ওপৰৰ পৰা তললৈ জোখা হৈছে।

চিত্ৰ নং 1.2 : বিনিময়ৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্য

Edgeworth চন্দুক চিত্ৰত A আৰু B দুয়োজন ব্যক্তিৰ নিৰপেক্ষ ৰেখাৰ মানচিত্ৰ অংকন কৰা হৈছে। A ব্যক্তিৰ নিৰপেক্ষ ৰেখাসমূহ হ'ল A_1, A_2, A_3

ইত্যাদি আৰু B ব্যক্তিৰ নিৰপেক্ষ ৰেখাসমূহ হ'ল B_1, B_2, B_3 ইত্যাদি। এই নিৰপেক্ষ ৰেখাই দুয়োজন ব্যক্তিৰ সম্ভষ্টিৰ মাত্ৰা নিৰ্দেশ কৰিছে। আমি যিমানেই তলৰ বাওঁহাতৰ পৰা ওপৰৰ সোঁহাতলৈ গতি কৰিম সিমানেই A ব্যক্তিৰ সম্ভষ্টি বাঢ়িব আৰু B ব্যক্তিৰ সম্ভষ্টি কমিব, অৰ্থাৎ A ব্যক্তি ক্ৰমাঘয়ে উচ্চ নিৰপেক্ষ ৰেখালৈ আৰু B ব্যক্তি ক্ৰমাঘয়ে নিম্ন নিৰপেক্ষ ৰেখালৈ গতি কৰিব। আনহাতে ওপৰৰ সোঁহাতৰ পৰা তলৰ বাওঁহাতলৈ গতি কৰিলে B ব্যক্তিৰ সম্ভষ্টি বাঢ়িব আৰু A ব্যক্তিৰ সম্ভষ্টি কমিব।

দুয়োজন ব্যক্তিৰ নিৰপেক্ষ ৰেখাই স্পৰ্শ কৰা বিন্দুবোৰ সংযোগ কৰি যিডাল ৰেখা পোৱা গৈছে সেইডালক মিলন ৰেখা (Contract curve) বুলি কোৱা হয়। এই মিলন ৰেখাডালতেই সাধাৰণ বিনিময় ভাৰসাম্য বা বিনিময়ৰ দক্ষতা প্রতিষ্ঠা হ'ব। এই মিলন ৰেখাডালত নিৰপেক্ষ ৰেখাৰ স্পৰ্শ কৰা বিন্দুসমূহত দুয়োজন ব্যক্তিৰ A আৰু B ৰ x আৰু y দ্ৰব্যৰ প্ৰান্তীয় প্ৰতিকল্পনৰ হাৰ (Marginal Rate of Substitution between x and y) সমান হ'ব। গতিকে বিনিময়ৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্যৰ অৰ্থে তলত দিয়া চৰ্তটো পূৰণ হ'ব লাগিব—

$$MRS_{xy}^A = MRS_{xy}^B$$

যি হাৰত এজন উপভোক্তাই দুবিধ দ্ৰব্যৰ মাজত বিনিময় কাৰ্য সম্পাদন কৰি সমপৰিমাণৰ মুঠ উপযোগিতা বা সম্ভষ্টি লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয় তাকেই প্ৰতিকল্পনৰ প্ৰান্তিক হাৰ (Marginal Rate of substitution) বুলি কোৱা হয়।

ধৰাহওক দুয়োজন ব্যক্তিৰ মাজত দুয়োটা দ্ৰব্যৰ প্ৰান্তিক বিতৰণক K বিন্দুৱে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। এই প্ৰান্তিক বিন্দুত A ব্যক্তিৰ ওচৰত $O_A X_A$ পৰিমাণৰ x দ্ৰব্য আৰু $O_A Y_A$ পৰিমাণৰ y দ্ৰব্য আছে আৰু x দ্ৰব্যৰ অৱশিষ্ট পৰিমাণ $O_A X_0 - O_A X_A = O_B X_B$ আৰু y দ্ৰব্যৰ অৱশিষ্ট পৰিমাণ $O_A Y_0 - O_A Y_A = O_B Y_B$ ব্যক্তি B ৰ ওচৰত আছে। এই প্ৰান্তিক বিন্দু K দুয়োজন ব্যক্তিৰ ভাৰসাম্য বিন্দু হ'ব নোৱাৰে কাৰণ এই বিন্দুত দুয়োজন ব্যক্তিৰ নিৰপেক্ষ ৰেখাই পৰস্পৰক ছেদ কৰিছে, অৰ্থাৎ, $MRS_{xy}^A \neq MRS_{xy}^B$ । গতিকে K বিন্দুৰ পৰা যদি দুয়োজন ব্যক্তিয়ে কিছু পৰিমাণৰ x আৰু y দ্ৰব্য বিনিময় কৰি মিলন ৰেখালৈ গতি কৰে তেতিয়া দুয়োজন ব্যক্তিকে অথবা কমেও এজন ব্যক্তিৰ সম্ভষ্টি বৃদ্ধি পাব। চিত্ৰত দেখুওৱা অনুসৰি যদি দুয়োজন ব্যক্তি প্ৰান্তিক

বিন্দু K ৰ পৰা দুয়োটা দ্ৰব্যৰ বিনিময়ৰ জৰিয়তে মিলন ৰেখাৰ R বিন্দুলৈ গতি কৰে তেতিয়া B ব্যক্তি উচ্চ নিৰপেক্ষ ৰেখা (B_4)লৈ গতি কৰিব যাৰ ফলত তেওঁৰ সন্তুষ্টিৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি পাব আৰু A ব্যক্তিৰ সন্তুষ্টিৰ পৰিমাণ একেই থাকিব কাৰণ তেওঁ K বিন্দুত থকাৰ দৰে একেডাল নিৰপেক্ষ ৰেখাতে থাকিব। আনহাতে বিনিময়ৰ জৰিয়তে যদি দুয়োজন ব্যক্তি প্ৰাৰম্ভিক বিন্দু K ৰ পৰা মিলন ৰেখাৰ T বিন্দুলৈ গতি কৰে তেতিয়া B ব্যক্তিৰ সন্তুষ্টিৰ পৰিমাণ একেই থকা অৱস্থাত A ব্যক্তিৰ সন্তুষ্টি বৃদ্ধি পাব। আৰু যদি দ্ৰব্য বিনিময়ৰ জৰিয়তে দুয়োজন ব্যক্তি মিলন ৰেখাৰ R আৰু T ৰ মাজৰ যিকোনো এটা বিন্দুলৈ গতি কৰে তেতিয়া দুয়োজন ব্যক্তিৰ সন্তুষ্টি বৃদ্ধি পাব, কাৰণ এনে অৱস্থাত দুয়োজন ব্যক্তিয়েই উচ্চ নিৰপেক্ষ ৰেখাত অৱস্থান কৰিব।

দ্ৰব্যৰ প্ৰাৰম্ভিক বিতৰণ বিন্দু K ৰ পৰা দ্ৰব্য বিনিময়ৰ জৰিয়তে দুয়োজন ব্যক্তি যিমানেই মিলন ৰেখাৰ R বিন্দুৰ কাষ চাপিব সিমানেই B ব্যক্তিৰ সন্তুষ্টি বা কল্যাণ বাঢ়িব আৰু যিমানেই T বিন্দুৰ কাষ চাপিব সিমানেই A ব্যক্তিৰ কল্যাণ বাঢ়িব। এই ক্ষেত্ৰত মিলন ৰেখাৰ কোনটো বিন্দুত বিনিময়ৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্য প্ৰতিষ্ঠা হ'ব সেইটো নিৰ্ভৰ কৰিব দুয়োজন ব্যক্তিৰ দৰ-দামৰ সামৰ্থ্যৰ ওপৰত। যদি A ব্যক্তিৰ দৰ-দামৰ সামৰ্থ্য অধিক হয় তেতিয়া বিনিময়ৰ ভাৰসাম্য T বিন্দুৰ ওচৰত প্ৰতিষ্ঠা হ'ব আৰু যদি B ব্যক্তিৰ দৰ-দামৰ সামৰ্থ্য অধিক হয় তেতিয়া R বিন্দুৰ ওচৰত বিনিময়ৰ ভাৰসাম্য প্ৰতিষ্ঠা হ'ব। যদি সামৰ্থ্য প্ৰায় সমান তেতিয়া চিত্ৰত দেখুওৱা অনুসৰি মিলন ৰেখাৰ E বিন্দুত ভাৰসাম্য প্ৰতিষ্ঠা হ'ব য'ত দুয়োজন ব্যক্তিয়েই দ্ৰব্য বিনিময়ৰ জৰিয়তে সমানে লাভৱান হ'ব। এনেদৰে যদি দুয়োজন ব্যক্তিৰ মাজত দ্ৰব্য বিতৰণৰ প্ৰাৰম্ভিক বিন্দু মিলন ৰেখাত নাথাকে তেতিয়া দুয়োজন ব্যক্তিৰ ক্ষেত্ৰত দ্ৰব্য বিনিময়ৰ জৰিয়তে মিলন ৰেখাৰ কোনো এটা বিন্দুলৈ গতি কৰাৰ প্ৰৱণতা থাকিব, কাৰণ এনে কৰিলে তেওঁলোকৰ সন্তুষ্টি বৃদ্ধি পায়।

এনেদৰে এইটো স্পষ্ট হৈছে যে যদি প্ৰাৰম্ভিক বিতৰণ বিন্দু K হয় তেতিয়া মিলন ৰেখাৰ R আৰু T ৰ মাজৰ কোনো এটা বিন্দুত বিনিময়ৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্য প্ৰতিষ্ঠা হ'ব। অৱশ্যে, যদি প্ৰাৰম্ভিক বিতৰণ বিন্দু N হয় তেতিয়া মিলন ৰেখাৰ T আৰু S বিন্দুৰ মাজত বিনিময়ৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্য প্ৰতিষ্ঠা হ'ব। গতিকে মিলন ৰেখাৰ কোনটো বিন্দুত সাধাৰণ ভাৰসাম্য প্ৰতিষ্ঠা হ'ব সেইটো নিৰ্ভৰ কৰিব দ্ৰব্যৰ প্ৰাৰম্ভিক বিতৰণ বিন্দু আৰু দুয়োজন ব্যক্তিৰ আপেক্ষিক দৰ-দামৰ ক্ষমতাৰ ওপৰত।

উচ্চমানৰ ব্যষ্টিগত অৰ্থবিজ্ঞান

বিনিময়ৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্যৰ প্ৰধান দিশ :

- (i) বিনিময়ৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্য মিলন ৰেখাৰ কোনো এক বিন্দুত প্ৰতিষ্ঠা হ'ব, য'ত দুয়োজন ব্যক্তিৰ দুটা দ্ৰব্যৰ প্ৰান্তীয় প্ৰতিকল্পনৰ হাৰ (MRS_{xy}) সমান হ'ব, অৰ্থাৎ,
$$MRS_{xy}^A = MRS_{xy}^B$$
- (ii) মিলন ৰেখাৰ বাহিৰৰ কোনো এক বিন্দুৰ পৰা দ্ৰব্য বিনিময়ৰ জৰিয়তে মিলন ৰেখাৰ কোনো এক বিন্দুলৈ গতি কৰিলে দুয়োজন ব্যক্তি বা কমেও এজন ব্যক্তিৰ কল্যাণ বৃদ্ধি হ'ব।
- (iii) সাধাৰণ বিনিময় ভাৰসাম্যই দুয়োজন ব্যক্তিৰ মাজত দুয়োটা দ্ৰব্যৰ চূড়ান্ত বিতৰণ নিৰ্ধাৰণ কৰাৰ উপৰি দুয়োজন ব্যক্তিৰ মাজত দুটা দ্ৰব্যৰ মাজত বিনিময় হাৰো নিৰ্ধাৰণ কৰে।
- (iv) সাধাৰণ বিনিময় ভাৰসাম্যৰ এক নিৰ্দিষ্ট বিন্দু নাথাকে। ই মিলন ৰেখাৰ যিকোনো বিন্দুত প্ৰতিষ্ঠা হ'ব পাৰে। এইটো নিৰ্ভৰ কৰিব দ্ৰব্যৰ প্ৰাৰম্ভিক বিতৰণ বিন্দু আৰু দুয়োজন ব্যক্তিৰ দৰ-দামৰ সামৰ্থ্যৰ ওপৰত।

উৎপাদনৰ সাধাৰণ ভাৰসাম্য/উৎপাদনৰ দক্ষতা (General Equilibrium